

EPIGRAMA ȘI GENURILE LITERARE

În ceea ce privește definirea comicului și a umorului, explicațiile, de până acum, au fost, mai mult sau mai puțin, povești de adormit copiii. Nimic riguros, totul “după ureche”, lăutărește. Confuzie, la început, confuzie și la sfârșit: comicul este o specie a umorului, umorul este o specie a comicului. De fiecare dată, explicațiile au poposit la nivelul teoriei literare populiste, pe înțelesul, sau, mai bine zis, pe neînțelesul tuturor. E adevărat că teoria literară niciodată nu va urca în sferile riguroase ale științei, dar, până la nivelul filosofiei artei ar putea face câțiva pași. Se știe că teoria literară a decretat, cu limbă de moarte, trei genuri literare: liric, epic și dramatic. Genul dramatic ar cuprinde, ca specii, tragedia, drama, comedia, tragi-comedia. Unde este umorul în toată această poveste? Pe firmamentul genului dramatic nu s-a decretat nicio specie umoristică. Nu cumva umorul nu există, sau există, dar, încă, nu are carte de identitate? Să vedem! Deocamdată, împărțirea clasică a genului dramatic, în specii, neincluzând umorul, se pare că, deocamdată, are dreptate. Comicul are caracter universal, umorul, cu certitudine, este particular, prizonier între limite obiective. Deci, în lume, există mai mult comic decât umor. Asta nu înseamnă că umorul este subordonat comicului. Ba, dimpotrivă, vom vedea că fiecare slujește altui stăpân. Pentru a înțelege acest lucru, e nevoie de puțină teorie psihologică. De-a lungul existenței sale, psihicul uman s-a cristalizat în două coduri psihice esențiale: codul figurativ (vizual și auditiv) și codul verbal. Codul figurativ este empiric, preverbal, pragmatic, legat de lucruri, de acțiuni comunicative, directe, cu caracter de necesitate. Codul verbal, realizat mult mai târziu, s-a desprins de realitatea lucrurilor, dobândind autonomie. Mânuiind simboluri și semne, codul verbal a devenit un tărâm semantic aparte care a dat startul cunoașterii naturii și a socialului. Codul verbal este gândirea teoretică ce urcă treapta intelectului, apoi, treapta rațiunii științifice și sistemice, până la treapta speculațiunii filosofice. Codul figurativ, fiind empiric, legat de lucruri, nonverbal, este universal. Comicul este, în esența sa, nonverbal, deci, universal și se conturează a fi locatarul codului figurativ. Așa se explică faptul că, de mii de ani, există comedie și, respectiv, tragi-comedie. În schimb, umorul ține de codul verbal. Umorul este un fapt semantic, încorsetat de codul limbii. El poate fi perceput și gustat numai în cadrul unei limbi. Comicul este vizual și auditiv, concret, direct. Umorul este un eveniment semantic, indirect, construit, perceptibil mental. O epigramă, produs semantic, umoristic, nu este comică, dar poate fi recitată într-o manieră comică. Un banc, eveniment semantic, deci verbal, și umoristic, nu e comic. După cum se vede, comicul și umorul au stăpâni diferiți. Comicul este figurativ, plebeu, democrat, cu o largă arie de răspândire, umorul este verbal, intelectual, aristocrat, fin, limitat la aria unei limbi.

Tot ceea ce încalcă normele codului figurativ, când nu este vorba de necesitate, de urgența vitală, devine comic. Tot ceea ce încalcă normele codului verbal, devine umoristic. Marile opere ale lumii au mizat pe comic, nu pe umor. Așa se explică faptul că umorul nu figurează, ca specie dramatică, și, se pare, pe drept. De altfel, vorbind logic, nici comedia nu ar trebui să facă parte din genul dramatic, alături de tragedie și de dramă. Tragedia și drama tratează teme grave, iar comedia, teme vesele, relaxante. Nici aici, teoria literară nu a zăbovit prea mult. A lăsat în urma sa un gen hibrid, semn al lipsei de rigurozitate și o omletă, din amestecul comicului cu umorul. Dar faptul că aspecte comice se găsesc nu numai în genul dramatic, la comedie, ci și în genul epic, în diferite specii, ne face să credem că și aici este o îmbârligătură teoretică ce pune bunul simț pe gânduri. Deci, avem în fapt, o comedie dramatică și o comedie epică. Gândind logic, nu poate fi și o comedie lirică? S-ar putea! Numai că, aici, comedia constă în faptul că genul liric nu există. Lirismul, care înseamnă muzicalitate, de la liră, nu este numai proprietatea genului liric, deoarece el se găsește în toate celelalte genuri. Lirismul este un efect muzical, nicidecum un gen. Povestea cu celebrul “eu” liric, semn al subiectivității, este o gogoriță. Tot așa, genul epic are, cu siguranță, “eu” epic, iar genul dramatic, “eu” dramatic, lucruri care nu ajută cu nimic la degustarea operelor literare.

Până acum, teoria literară ne-a lăsat problemele în nerodnică și derutantă penumbra. Urcând în nacela filosofiei artei, s-ar putea să deslușim clar geografia temelor puse pe tapet. Instinctul evaluator al omului a apreciat evenimentele lumii, dual și opozitiv: valori contra nonvalori, gravitate contra veselie, util contra plăcut. Rezultă că instinctul evaluator al omului s-a cristalizat în două principii supreme, prezente în toate speciile care cad sub zodia unuia sau altuia dintre cei doi versanți. Prin urmare, gravitatea se găsește în toate așa-zisele genuri, liric, epic și dramatic, la fel și veselia, gluma, relaxarea. Dar, gravitatea are un specific, veselia are alt specific. Gravitatea înseamnă durere, veselia înseamnă plăcere, iar semnul plăcerii este râsul, cu toate nuanțele lui. Putem conchide că, sub principiul evaluator al omului, există două genuri supreme: genul grav și genul rizibil. Comicul și umorul se înrolează sub stindardele genului rizibil, în modul burlesc, ludic, ironic și parodic. Precizez că modurile satiric, sarcastic și grotesc, prin specificul lor critic, acuzator, demolator, nu provoacă râsul, ci revoltă și dezgust. Întrucât aceste moduri spun lucrurilor pe nume, ba chiar în tușe groase, nu cred că aceste producțiuni pot avea “poantă”, deoarece “poanta” înseamnă deturnare de sens. În consecință, ele nu-și fac veacul sub zodia genului rizibil, ci a genului grav, serios.

Cineva (persoană importantă, cum altfel ?) întreba cărui gen aparține epigrama, dacă, după afirmațiile mele, nu aparține genului liric, decât prin prozodie, dar nu și prin “poantă”. Producțiile genului liric, doina, elegia, oda, imnul, nu au “poantă”. În plus, epigrama este îndreptată spre exterior, spre viciile sociale, nu spre interior, ca poezia lirică. Epigrama vorbește despre personaje generice, le persiflează, sub

auspiciile glumei.. Genul liric nu glumește, e un gen serios, elegiac. Genul liric are, mai întotdeauna, lacrimi pe obraz. Ce caută epigrama aici? Din demonstrația de mai sus, rezultă că epigrama nu face parte nici din genul liric, nici din genul epic, nici din genul dramatic, ci din genul rizibil, ca produs al codului verbal, semantic.

Prof. Janet Nică